

5. Титаренко Т.М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія / Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. - К.: Міленіум, 2014. – 206 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Maskol'e G. Geshtal't-terapija: vchera, segodnja, zavtra. Byt' soboj / G.Maskol'e. - M. : Borges, 2010. – 128 s.
2. Moskalenko V.V. Sotsializatsiya osobystosti /V. V. Moskalenko / Monohrafiya. Vydavnytstvo Feniks. K : 2013. – 460 s.
3. Sotsial'no-psykholohichni zakonomimosti stanovlenmya ekonomichnoyi kul'tury molodi: monohrafiya / V.V. Moskalenko, O.V. Lavrenko, N.M. Dembyts'ka, I.K. Zubiashvili [ta in.]; za red. V.V.Moskalenko – K.: Pedahohichna dumka, 2015. – 405 s.
4. Sotsial'no-psykholohichni problemy stanovlenmya sub'yekta ekonomichnoyi sotsializatsiyi: monohrafiya. /T.V. Hovorun, N.M. Dembyts'ka, I.K. Zubiashvili, L.M. Karamushka, O.V. Lavrenko, O.O. Mishchenko, V.V. Moskalenko, Yu.Zh. Shayhorodskyy./ Red. V.V. Moskalenko; Kirovohrad. 2012. – 205 s.
5. Tytarenko T.M. Psykholohichni praktyky konstruiuvannya zhyttia v umovakh postmodernoї sotsialnosti : monohrafiia / T. M. Tytarenko, O. M. Kochubeinyk, K. O. Cheremnykh ; Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. - K. : Milenium, 2014. – 206 s.

Dembitska, N.M. Social-psychological support for schoolchildren's economic socialization: from traditions to creativity. The author considers social-psychological support for economic socialization of schoolchildren from the perspectives of two methodologies that are most commonly used for understanding of socialization. The traditional deterministic approach treats social-psychological support for economic socialization as a system of socio-psychological methods and means to influence schoolchildren to typify their economic and psychological qualities in line with the socio-economic conditions and requirements. The social-psychological support for schoolchildren's economic socialization is presented as a system of accurately controlled and targeted actions of the leading agents of socialization (teachers, parents, peers) as the main subjects of formation of schoolchildren's economic and psychological characteristics.

In terms of the constructivist methodology, the social-psychological support for the economic socialization of schoolchildren is a system of methods, techniques and forms of schoolchildren's continuous use of various, socially and individually acceptable ways of appropriation and economic benefit reaping in the social and psychological space of economic activities.

Development of the economic subjectivity of the participants of inter-subjective interactions (teachers, psychologists, parents, schoolchildren) is accomplished and becomes complicated in the course of their economic practicing from the background to the creative practices of economic benefits appropriation.

Keywords: social-psychological support for economic socialization, schoolchildren, determinism, constructivism, social and psychological space, economic socialization, economic culture of the individual, entity, economic subjectivity.

Відомості про автора

Дембицька Наталія Миколаївна, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна.

Dembytska, N.M., PhD, leading researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S.Kostiuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: natalyde@ukr.net

УДК 316.6

Дембицька Н.М., Новосядла О.М.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ В МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНІЙ СІМ'Ї

Дембицька Н.М., Новосядла О.М. Теоретико-методологічні підходи до вивчення економічної соціалізації дитини в малозабезпеченій сім'ї. Стаття присвячена обґрунтуванню основних теоретико-методологічних підходів до аналізу економічної соціалізації дитини в просторі малозабезпеченої сім'ї. З точки зору культурно-діяльнісного, структурно-функціонального, суб'єктно-вчинкового та інтерсуб'єктного підходів пояснюються особливості соціалізаційного впливу міжособистісних стосунків у малозабезпеченій сім'ї на розвиток економічної культури дитини.

Ключові слова: економічна соціалізація особистості, суб'єкт, малозабезпечена сім'я, культура малозабезпеченості, бідність, малозабезпеченість, матеріальне самозабезпечення, приватність особистості.

Дембицкая Н.Н., Новосядлая Е.Н. Теоретико-методологические подходы к изучению экономической социализации ребенка в малообеспеченной семье. Статья посвящена обоснованию основных теоретико-методологических подходов к анализу экономической социализации ребенка в пространстве малообеспеченной семьи. С точки зрения культурно-деятельностного, структурно-функционального, субъектно-поступкового и интересубъектного подходов объясняются особенности социализирующего влияния межличностных отношений в малообеспеченной семье на развитие экономической культуры ребенка.

Ключевые слова: экономическая социализация личности, субъект, малообеспеченная семья, культура малообеспеченности, бедность, малообеспеченность, материальное самообеспечение, приватность личности.

Постановка проблеми. Труднощі, яких зазнає економіка української сім'ї в нашому кризовому сьогоденні, конкретизуються у проблему навіть не адаптації, а виживання. Для опису і пояснення тих станів, які переживає сьогодні багато сімей країни, знаходимо такі терміни, як «малозабезпеченість», «бідність», «нужденність». У зв'язку з цим актуальною постає проблема економічної соціалізації дитини в малозабезпеченій сім'ї. Методологічних ресурсів для її вирішення в рамках «адаптивної парадигми», очевидно, замало.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій науці накопичений певний досвід психологічних досліджень різноманітних аспектів економічної соціалізації особистості. Слід згадати праці зарубіжних (В. Автономов, І. Андреева, Д. Аткинсон, Г.Беккер, І. Бентам, Дж. Брунер, Л. Вальрас, Т.Веблен, К. Гудмен, К. Данziger, У. Джевонс, О. Дейнека, А. Журавльов, Д. Канеман, Дж. Катона, Дж. Кейнс, Т. Корнілова, А.Купрейченко, Л. Макгрудер, Г. Маршалл, Г. Мюнстерберг, В. Позняков, В. Радаєв, Р. Саттон, А.Сміт, В. Спасенников, Є. Суботський, А. Тверські, А. Фенем, та ін.) та вітчизняних (Г. Авер'янова, З.Антонова-Швед, О. Данчева, Н. Дембицька, І. Зубіашвілі, Л. Карамушка, О. Лавренко, Н.Левицька, Г. Ложкін, В. Москаленко, Л.Хитрош, Ю.Швалб та ін.) науковців.

Можна також підкреслити існуючий в науці доробок з проблеми бідності і низького рівня матеріального забезпечення сім'ї. Особливої уваги в цьому плані заслуговують праці Т. Богомолової, О. Васютинського, В. Добренькова, І. Думової, А. Колота, О. Лібанової, П. Мазурок, С. Мельник, І. Мельник, О. Разумової, Н. Римашевської, Б. Тукумцева, Г. Чепурко, Л. Черенько, М. Ягодкіної та ін.

Не дивлячись на зростаючу увагу вчених до проблем наслідків та психологічних ефектів малозабезпеченості населення, окремі аспекти потребують поглибленого вивчення. Так, малоузгодженим між науковцями залишається питання співвідношення категорій «бідності» і «малозабезпеченості». А серед положень різних концепцій економічної соціалізації особистості нез'ясованим залишається питання становлення економічної культури дитини у просторі сімейних взаємин, зокрема, у малозабезпеченій сім'ї.

Отже, **метою даної статті** є обґрунтування теоретико-методологічних підходів до аналізу проблеми економічної соціалізації дитини в просторі малозабезпеченої сім'ї.

Виклад основних матеріалів та результатів дослідження. Теоретично обґрунтувати і пояснити соціалізуючий ефект сімейних стосунків у процесі становлення соціально-психологічних якостей дитини, які в майбутньому відіграють вагомий роль у її економічному самовизначенні, у виборі найбільш продуктивних стратегій економічної поведінки, допоможуть положення культурно-діяльнісного, системного (а саме структурно-функціонального), суб'єктно-вчинкового підходів та інтерсуб'єктної парадигми у соціальній психології.

Згідно з системною концепцією економічної соціалізації [3;4;9;14;15], цей процес розуміємо як становлення і розвиток тих соціально-психологічних якостей особистості, які необхідні для її успішного включення в ринкові відносини, що вже практикуються в економіці нашої країни. Результатом і показником формування цих якостей є цілісне інтегральне утворення – економічна культура особистості. Вона функціонує і розвивається в надрах об'ємлючої системи (економічної культури як окремих соціальних спільностей, щонайпершою з яких є сім'я, так і всього суспільства), якими якої вона наділена. Відповідно до такого підходу, розвиток економічної культури на рівні особистості дитини може бути зрозумілим тільки в контексті законів розвитку породжуючої системи (зокрема, економічної культури сім'ї). Соціалізаційна функція сім'ї відмічається в дослідженнях, присвячених проблемам становлення особистості дитини в сімейних стосунках (О.Чигир, Т. Яблонська).

У дослідженнях, присвячених впливу міжособистісної взаємодії в батьківській сім'ї на формування економічної (О. Дейнека, М. Семенов, А. Фенько, О. Козлова), фінансової поведінки молоді (О.Чигир), підкреслюється, що сім'я транслює дитині притаманні саме цій сім'ї переконання, сценарії та атитюди, які дитина екстраполює на подальший контекст свого соціального життя. Сфера власної економічної активності, яку обере дитина в майбутньому, визначається економічною культурою дитини та закладається в процесі міжособистісної взаємодії в батьківській сім'ї (навички, здібності і знання, цінності та світоглядні позиції).

Згідно з культурно-діяльнісною методологією, культура особистості формується в процесі діяльнісного освоєння досвіду попередніх поколінь, концентрованого в культурі спільноти [9;14;15]. Економічна культура будь-якої спільноти, зокрема і сім'ї, виявляється у системі соціально-психологічних взаємин. Економічна культура у матеріальній і духовній формах фіксує і транслює наступним поколінням досвід успішної господарської діяльності. Завдяки цьому зберігається цілісність і забезпечується успішність сім'ї як групового суб'єкта економічних відносин.

Економічна культура сім'ї існує в двох вимірах: речовому і духовному. Речове, матеріальне виявлення економічної культури сім'ї – це ті предмети чи продукти економічної діяльності її членів і усіх попередніх поколінь, в яких об'єктивовано їх психічні особливості і здібності як суб'єктів господарської діяльності. Духовне виявлення економічної культури сім'ї – це психічні особливості її представників, в яких репрезентовано її речовий світ. У своїй цілісності ці два виявлення віддзеркалюють ступінь розвитку сім'ї як

людської спільності. Дитина, включаючись від народження у сімейні стосунки, в тому числі, й у економічні - ті, що пов'язані з господарською діяльністю і привласненням економічних благ, соціалізується і стає носієм тих економічних цінностей, на які орієнтуються інші члени сім'ї.

Важливим моментом економічного успіху сучасної сім'ї є її орієнтація на ринкові цінності підприємливості [3;4;14;15]: господарська самостійність і ініціативність, самодіяльність і матеріальне самозабезпечення, ініціативність, наполегливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, управлінські здібності, незалежність, самовпевненість, прагнення до самореалізації, поінформованість, відповідальність. Перераховані цінності вітчизняними науковцями [14] було покладено в основу структурно-функціональної моделі підприємницького типу особистості. Така модель втілює потребу суспільства в бажаних соціально-психологічних якостях особистості. Отже, вона може слугувати показником сформованості економічної культури особистості. Можна припускати, що від того, чи орієнтуються старші члени сім'ї на цінності підприємливості, багато в чому залежать і особливості економічної культури дитини, яка їх інтеріоризує. Таким чином, економічна культура дитини, яка формується в процесі економічної соціалізації в сім'ї, виражається у системі тих соціально-психологічних якостей особистості, що несуть в собі нормативну модель підприємливої людини і зумовлюють її гармонійне входження в економіку.

Духовні і матеріальні форми економічної культури сім'ї (наприклад, правила поведінки в магазині чи сімейні норми щомісячних заощаджень-витрат і т.ін.) акумулюють історично вироблені всезагальні форми господарської діяльності. Вони тим самим задають дітям ціннісну матрицю ставлення до світу економіки. Відповідно, зумовлюють формування в свідомості дитини узагальненого образу людини-господаря, становлять ядро економічних поглядів й уявлень про сім'ю, про себе та інших у стосунках, пов'язаних із привласненням економічних благ. Вони зумовлюють вибір дитиною найбільш часто практикованих батьками стратегій і способів оперування економічними благами. Розглядаючи власність системотворчим чинником економічних відносин в суспільстві [3;4;9;14;15], ми підкреслюємо, що в системі економічної культури сім'ї задаються, перш за все, ціннісні характеристики ставлення дитини до привласнення чи відчуження духовних і матеріальних благ.

У сучасному суспільстві економіка виступає в ролі найважливішої детермінанти економічних процесів, вона є чинником формування економічної культури суспільства. Таким чином, актуалізується ще один методологічно важливий акцент вивчення економічної соціалізації дитини. Дитина соціалізується як потенційний суб'єкт економіки, як носій тих економіко-психологічних якостей, які забезпечують успішну самореалізацію в просторі економічних відносин. Подібний, суб'єктний, підхід до економічної соціалізації дозволяє долати дефіцитарність уявлень про неї як про процес, детермінований виключно зовнішніми чинниками.

Вітчизняні прикладні і фундаментальні дослідження проблем становлення соціальності все частіше виконуються в суб'єктній парадигмі [3;4;7;9;12-16]. У нашому дослідженні економічна суб'єктність дитини вивчається як властивість особистості, що є результатом і показником економічної соціалізованості. Вона формується у всій системі взаємозв'язків дитини з соціально-економічним оточенням, у невіддільності від нього.

Зі зростанням рівня економічної суб'єктності особистість не тільки фіксує, усвідомлює обставини економічного життя, але й намагається активно впливати на них. Внаслідок цього вона перетворює не тільки світ економіки, але й себе у ньому. Таким чином, у суб'єктній методології економічна соціалізація дитини вивчається нами як процес розвитку таких соціально-психологічних ресурсів і властивостей особистості, які забезпечують її активну інтеграцію в економічну культуру сім'ї. Розвиток економічної суб'єктності дитини у сімейних взаєминах - це розвиток здатності перетворювати зовнішнє (сімейну економічну культуру) за законами внутрішнього (згідно з власною потребою-мотиваційною системою), реорганізувати буття [3;4;9].

На цьому етапі наших міркувань доцільним є обґрунтування ще одного методологічно важливого погляду на економічну соціалізацію дитини в сім'ї – представлення її феноменології у інтерсуб'єктній парадигмі. Слід відмітити соціально-психологічний характер взаємин у сім'ї, в просторі яких соціалізується дитина. Стосовно дитини цей простір функціонує як об'єктивно існуючі реальні психологічні (інформаційні, емоційні, ціннісні, інтеракційні тощо) зв'язки між членами сім'ї. А вже будучи суб'єктивований, тобто відображений в свідомості дитини, отже, опосередкований власними оцінками і відрефлексований, цей простір у перетвореному, трансформованому вигляді формується як соціально-психологічний простір дитини. Він «пред'являється через особистісну систему життєвих принципів і смислів, цінностей та ідеалів, прийнятих норм і правил, очікувань, домагань і т. д.» [5, 45]. У ході соціалізації особистість дитини стає тим значущою, чим більшою є сфера її дії, той світ, у якому вона живе, і чим більш завершеним є цей останній, тим більш завершеною є і вона сама [5]. Йдеться про розвиток і розширення її соціально-психологічного простору і реалізацію в ньому її приватності як здатності утверджувати власні прагнення і бажання, права і свободи. Важливо зауважити, що цей процес відбувається за майже незалежної від дитини активності усіх елементів (зокрема, окремих членів сім'ї в її соціально-психологічному просторі). Слід визнати, що все дитинство, отрочество, а найчастіше і юність ознаменовані для особистості як тривалий період включення до

конкретних соціально-психологічних просторів поза власною волею. Від сім'ї, характеру взаємин в ній і визнання дитячої приватності напряду залежить міра суб'єктності дитини не тільки в майбутньому економічному житті, а й досвід її утвердження уже на ранніх стадіях економічної соціалізації.

Отже, в даній методології економічна соціалізація дитини у сімейних взаєминах постає, з одного боку, як проблема суб'єкт-суб'єктних чи суб'єкт-об'єктних батьківсько-дитячих стосунків, закритих чи відкритих для дитини можливостей вільного творення світу своїх стосунків з іншими, можливостей реалізувати себе в них, можливості бути автором свого життя в просторі співжиття у сім'ї. Завдяки поступовому становленню у дитини функцій суб'єкта уможливується творення освоєного світу сімейної економіки, власного буття в тканині сімейних стосунків. Це суперечливий процес діяльного освоєння світу через наділення суб'єктністю притаманних йому об'єктів і явищ, заснований на прагненні дитини зробити світ «своїм», створити свою реальність.

Взаємини в сім'ї конкретизуються в інформаційних, емоційних, ціннісних, інтеракційних зв'язках між членами сім'ї. В них втілюються їх смисли і цінності, прагнення і мотиви. Отже, в одному й тому ж спільному соціально-психологічному просторі сім'ї індивідуальні смисли і цінності, прагнення і мотиви співорганізуються в єдине ціле, оскільки окремі соціально-психологічні простори співузгоджуються, співадаптуються. Утворюється особлива соціально-психологічна цілісність, спільний простір стосунків у сім'ї – сімейні взаємини. Вони не зводяться до реальностей індивідуальних просторів, які їх утворюють. І в яких утверджується спільна суб'єктність – сімейна, згідно з ціннісною матрицею якої розвивається індивідуальна суб'єктність.

Говорячи про ціннісну матрицю простору сімейних взаємин (культуру сім'ї), маємо на увазі ті ціннісні орієнтири, згідно з якими переважно організуються міжособистісні взаємини в сім'ї і дотримання яких забезпечує цілісність і узгодженість елементів сімейної системи. Отже, примусовий характер культури сімейних взаємин зумовлює її соціалізуючу функцію. Це означає, що економічна поведінка соціалізованого члена сім'ї має бути співвіднесена з моральними цінностями, втіленими в економічній культурі сім'ї.

Відхилення від сімейної матриці моральних цінностей означає не просто девіацію в поведінці. Це важливе питання відповідальності–безвідповідальності за відхилення. Пролити світло на соціалізацію особистості як відповідального суб'єкта економічних відносин допоможе ще один методологічно важливий науковий підхід – суб'єктно-вчинковий.

Суб'єктом, як вважає В.Знаков [7], можна назвати тільки внутрішньо вільну людину, яка приймає рішення про способи своєї взаємодії з іншими людьми, перш за все, на основі свідомих моральних переконань. Так, В.Татенко взаємопов'язує суб'єктність і вчинковість, наполягаючи на тому, що вчинкове довізначення людини як суб'єкта життєдіяльності, суб'єкта індивідуального психічного життя надає йому необхідної і достатньої сутнісної конкретизації, оскільки наповнює індивідуальне природним для людини соціокультурним змістом і смислом [16,349]. Це ж стосується і самого процесу економічної соціалізації особистості. Мета цього процесу набуває соціокультурного виміру: розвиток системи тих соціально-психологічних якостей, які забезпечують продуктивне автентичне функціонування особистості у системі економічних відносин. Найвагомішим ефектом є досягнення переживання особистістю автентичності свого буття у економічній сфері своєї життєдіяльності. Це, згідно з ідеями В. Знакова і З. Рябікіної [7;13], є переживанням своєї суб'єктності, об'єктивованої у всій гаммі взаємних зв'язків і стосунків з іншими на основі втілення смислового змісту особистості у фактах перетворень, здійснених нею у економічному оточенні. Але підкреслимо головне – усі ці процеси та їх ефекти ведуть до самоперевершення суб'єктом своїх попередніх станів, переживань, до досягнення ним нового рівня у розвитку, уможливленим тільки завдяки наявності Іншого, тільки за посередництва і активної співучасті Іншого, у взаємовідповідальному бутті. Отже, увесь цей рух дитини до себе як більш дорослої і соціалізованої – це завжди співрух, співтворення в єдиному просторі з Іншим. Найпершим і найвирішальнішим у житті дитини таким соціально-психологічним простором є сімейні взаємини. Якраз вони і можуть характеризуватись часткою «спів-»: співіснування, співрух, співпереживання - у просторі тих процесів, що забезпечують соціалізацію дитини на межі «Я» - «Ти», у інтегративному просторі «Ми», в якому втілюється і «Я», і «Ти». У конструктивістській парадигмі цьому феноменові відповідала б гуссерлівська «інтерсуб'єктивність» як своєрідне поле текстів і дискурсів, змістів і значень, комунікативних форм тощо, яке єднає і опосередковує взаємодію індивідів, що в нього входять. Таким чином уможливується соціалізація людини відповідальної, для якої життєствердження власної суб'єктності проходить не за рахунок іншої суб'єктності, але в опорі на неї, в єдності з нею [11,22-28]. У цьому полягає сутність вчинкового виміру економічної соціалізації дитини.

Окресливши основні теоретико-методологічні підходи до розуміння економічної соціалізації дитини у сімейних відносинах, зупинимось на питанні економічної культури малозабезпеченої сім'ї, в якій соціалізується дитина. Для цього окрему увагу приділимо дефініції малозабезпеченості.

У даний час не існує єдиного підходу до розуміння психологічної сутності цього явища. Для її з'ясування необхідно проаналізувати науковий доробок політологів, теоретиків державного управління, соціологів, оскільки малозабезпеченість – це, перш за все, соціально-економічне і соціокультурне явище. Так, економісти розуміють малозабезпеченість як специфічний стан матеріальної незабезпеченості людей, за

якого доходи людини або сім'ї не дозволяють підтримувати необхідний для життєдіяльності рівень споживання. Соціологи розглядають малозабезпеченість як особливу субкультуру, що відображає специфіку взаємодії економічної свідомості та економічного мислення суб'єктів малозабезпеченості. З політологічної точки зору [2] вона є кризовим станом образу життя суб'єкта, подолати який він не може повною мірою власними силами. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [6], малозабезпеченою визнається сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї. Прожитковий мінімум для сім'ї - визначена для кожної сім'ї залежно від її складу сума прожиткових мінімумів, розрахованих та затверджених відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум" для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення.

Отже, існуючі визначення малозабезпеченості засновані на об'єктивних показниках матеріального достатку сім'ї. Однак малозабезпеченість залишаються психологічні ознаки її малозабезпеченості. Обгрунтуємо малозабезпеченість як психологічний феномен через висвітлені в науці протилежні стани сімейної системи, такі як психологічне благополуччя і добробут.

Добробут вивчається як явище, до основних характеристик якого можна віднести такі, які пов'язані з переживанням відкритих можливостей (обирати здорове життя, здобувати освіту, умови діяльності; самореалізації, вибору стилю життєдіяльності), з наявністю матеріальних благ задля задоволення індивідуальних потреб особистості та членів її родини тощо. Таким чином, характеризуючи забезпеченість сім'ї очікуваними нею необхідними та достатніми матеріальними і духовними благами, її добробут є станом, цілковито протилежним малозабезпеченості.

За незадоволеності економічних потреб сім'ї рівень добробуту знижується і слід говорити про бідність. Бідність з психологічної точки зору визначається нами як особиста неспроможність особистості до матеріального самозабезпечення. Слід зазначити, що термін малозабезпечених верств населення соціологи [2;10] використовують для означення однієї із соціальних груп, яка в соціальній структурі суспільства за образом життя, структурою споживання, особливостями соціального самопочуття і цінностей ідентифікується як нижча за середній клас і вища за нижчий клас. Так, в структурі кожного з цих класів виділяються по дві групи. «Малозабезпечені» віднесені до базового, а «бідні» та «нужденні» - до нижчого класу.

Отже, співвідносячи малозабезпеченість і бідність, ми розглядаємо малозабезпеченість сім'ї як один з можливих рівнів її матеріального добробуту, як незабезпеченість, помірну бідність, перехід від бідності до небідності, як такий рівень життя, за якого можливе задоволення фізіологічних та соціальних потреб сім'ї. Він є нижчим від рівня, який вважається в суспільстві достойним і нормальним. Це одна з форм соціального неблагополуччя.

Виходячи з проведеного аналізу наукових підходів, узагальнимо, що з психологічної точки зору малозабезпеченість сім'ї розглядається нами як почуття і переживання сім'єю своєї матеріальної неспроможності. Якщо говорити про особливості тих економічних цінностей, які превалюють у сімейних взаєминах і у просторі яких соціалізується дитина, то зазначимо наступне. Малозабезпечені верстви характеризуються чіткою вираженістю настановлень на економічні досягнення тільки в тій їх частині, яка забезпечує найбільш типову для суспільства в цілому ідеальну модель життя: на хорошу освіту, на цікаву і престижну роботу, на добрі відносини у подружній парі, на професіоналізм та почуття обов'язку. Поряд з цим для малозабезпечених не характерні життєві прагнення, спрямовані на зміну своєї класової приналежності, на отримання влади, популярності і статусності, досягнень особистого успіху, можливостей самореалізації. Їм властиві негативні очікування, песимізм, низький рівень домагань, страх перед новим, недовіра до інших і до себе, приреченість і фаталізм [1]. Таким чином, характерні риси культури малозабезпеченості є доволі далекими від моделі культури підприємливості. Отже, економічна соціалізація дитини в малозабезпеченій сім'ї може протікати з викривленнями, набувати особливих рис і призводити до специфічних ефектів, чому і будуть присвячені наші наступні наукові пошуки.

Висновки. Означений спектр методологічних підходів до розуміння економічної соціалізації дитини в сім'ї дає можливість представити її як процес становлення та розвитку у особистості економічної культури. Йдеться про систему тих соціально-психологічних якостей, що забезпечують продуктивне автентичне функціонування особистості у системі відносин привласнення економічних благ. Очевидно, що особливості економічної культури малозабезпеченої сім'ї задають напрямки соціалізації дитини як суб'єкта економіки. Логіка наших міркувань втілює спробу подолати монополію адаптаційно-детерміністичного канону в психології щодо соціалізації і запропонувати суб'єктно-перетворюючий вектор у поясненні проблем економічної соціалізації дитини, можливий при посиленні його системною та інтерсуб'єктною методологією.

Перспективами подальших досліджень із заявленої проблеми може бути емпіричне вивчення і опис культури малозабезпеченості, встановлення міри репрезентованості в економічній культурі сучасної молоді рис підприємливої особистості та з'ясування взаємозв'язків економічної соціалізованості дитини з малозабезпеченою сім'ї з дотриманням приватності дитини у батьківсько-дитячих стосунках.

Список використаних джерел

1. Васютинський В.О. Культура бідності: соціально-психологічний зміст та інструментарій дослідження / В.О.Васютинський // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Кіровоград: Імекс. – ЛТД, 2013. – Т. XI. – Соціальна психологія. – Вип. 6. – Книга I. – 502 с.
2. Голубенко І.Е. Преодоление бедности: зарубежный опыт и российская практика / И.Е. Голубенко: Специальность 08.00.05 - экономика и управление народным хозяйством (экономика труда): автореф. дис. на соиск. учёной степени канд. экон. наук. - Москва, 2007.
3. Дембицька Н.М. Економіко-психологічна адаптація малозабезпечених студентів: теоретична модель / О.О. Кузьмінська, Н.М. Дембицька // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Том 11. – Вип. 9. - К.: Фенікс, 2014. – С. 295 - 306.
4. Дембицька Н.М. Концептуальні засади дослідження соціально-психологічних детермінант становлення суб'єкта економічної соціалізації / Н.М.Дембицька // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 3. – Кам'янець-Подільський: Аксиома. – 2009. – С. 100 – 111.
5. Журавлев А.Л., Купрейченко А.Б. Социально-психологическое пространство личности / А.Л.Журавлев, А.Б. Купрейченко. – М.: Изд-во «ИП РАН», 2012. – 496 с.
6. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 35, ст.290). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.
7. Знаков В.В. Психология субъекта и психология человеческого бытия / В.В.Знаков // Субъект, личность и психология человеческого бытия / Под ред. В.В. Знакова и З.И. Рябикиной. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – С. 9 – 44.
8. Идея системности в современной психологии / Под ред. В.А. Барабанщикова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – 496 с.
9. Москаленко В.В. Соціалізація особистості / В. В. Москаленко / Монографія. Видавництво Фенікс. К : 2013. – 460 с.
10. Пляскина Г.Е. Социальная адаптация малообеспеченных семей в новых социально-экономических условиях: на материалах Республики Бурятия: дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Пляскина Галина Евдокимовна; [Место защиты: Бурят. гос. ун-т]-Улан-Удэ, 2007.- 209 с.
11. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 11 - 36.
12. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн – Спб.: Питер, 2003.
13. Рябикина З. И. Личность как субъект формирования бытийных пространств // Субъект, личность и психология человеческого бытия / Под ред. В.В.Знакова и З.И. Рябикиной. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – С.45 – 57.
14. Соціально-психологічні закономірності становлення економічної культури молоді: монографія / В.В. Москаленко, О.В. Лавренко, Н.М. Дембицька, І.К. Зубіашвілі [та ін.]; за ред. В.В.Москаленко – К.: Педагогічна думка, 2015. – 405 с.
15. Соціально-психологічні проблеми становлення суб'єкта економічної соціалізації: монографія. /Т.В. Говорун, Н.М. Дембицька, І. К. Зубіашвілі, Л. М. Карамушка, О.В. Лавренко, О.О. Міщенко, В.В. Москаленко, Ю. Ж. Шайгородский./ Ред. В.В. Москаленко - Кіровоград, 2012. – 205 с.
16. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С.316-357.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Vasyutyns'kyy V.O. Kul'tura bidnosti: sotsial'no-psykholohichnyy zmist ta instrumentariy doslidzhennya/ V.O.Vasyutyns'kyy // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. nauk. prats' Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – Kirovohrad: Imeks. – LTD, 2013. – T. KhI. – Sotsial'na psykholohiya. – Vyp. 6. – Knyha I. – 502 s.
2. Golubenko I.E. Preodolenie bednosti: zarubezhnyy opyt i rossiyskaya praktika / I.E. Golubenko: Spetsialnost 08.00.05 - ekonomika i upravlenie narodnym hozyaystvom (ekonomika truda) : Avtoref. dis. na soiskanie uchYonoy stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk, - Moskva,2007.
3. Dembyts'ka N.M. Ekonomiko-psykholohichna adaptatsiya malozabezpechenykh studentiv: teoretychna model' / O.O. Kuz'mins'ka, N.M. Dembyts'ka //Aktual'ni problemy psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S.Kostyuka NAPN Ukrayiny. – Tom 11. – Vyp. 9. - K.: Feniks, 2014. – S. 295 - 306.
4. Dembyts'ka N.M. Kontseptual'ni zasady doslidzhennya sotsial'no-psykholohichnykh determinant stanovlennya sub'yekta ekonomichnoyi sotsializatsiyi / N.M.Dembyts'ka // Problemy suchasnoyi psykholohiyi : Zbiryk naukovykh prats' Kam'yeyanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka, Instytutu psykholohiyi im. H.S.Kostyuka APN Ukrayiny / Za red. S.D.Maksymenka, L.A. Onufriyevoyi. – Vyp. 3. – Kam'yanets'-Podil's'kyu: Aksioma. – 2009. – S. 100 – 111.
5. Zhuravlev A.L., Kupreychenko A.B. Sotsialno-psiologicheskoe prostranstvo lichnosti / A.L.Zhuravlev, A.B.KKupreychenko. – M.: Izd-vo «IP RAN», 2012. – 496 s.6. Zakon Ukrayiny «Pro derzhavnu sotsial'nu dopomohu malozabezpechenym sim'yam (Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 2000, N 35, st.290). – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.
7. Znakov V.V. Psihologiya sub'ekta i psihologiya chelovecheskogo byitiya/V.V.Znakov//Sub'ekt, dичnost i psihologiya chelovecheskogo byitiya/Pod red..V.V.Znakova i Z.I.Ryabikinoy. – M.: Izd-vo «Institut psihologi RAN», 2005.–S.9–44.
8. Ideya sistemnosti v sovremennoy psihologii / Pod red. V.A.Barabanshikova. – M.: Izd-vo «Institutu psihologi RAN», 2005. – 496 s.
9. Moskalenko V.V. Sotsializatsiya osobystosti / V. V. Moskalenko / Monohrafiya. Vydavnytstvo Feniks. K : 2013. – 460 s.
10. Plyaskina G.E. Sotsialnaya adaptatsiya maloobespechenykh semei v novykh sotsialno-ekonomicheskikh usloviyah : na materialah Respubliki Buryatiya : dissertatsiya ... kandidata sotsiologicheskikh nauk : 22.00.04 / Plyaskina Galina Evdokimovna; [Mesto zaschityi: Buryat. gos. un-t]- Ulan-Ude, 2007.- 209 s.
11. Romenets' V.A. Vchynok i postannya kanonichnoyi psykholohiyi // Lyudyna. Sub'yekt. Vchynok: Filosofov's'ko-psykholohichni studiyi / Za zah.red.V.O.Tatenka. – K.: Lybid', 2006. – S. 11 - 36.
12. Rubinshteyn S.L. Byitie i soznanie. Chelovek i mir. – Spb.: Piter, 2003.
13. Ryabikina Z.I. Lichnost kak sub'ekt formirovaniya byitiynykh prostranstv // Sub'ekt, dичnost i psihologiya chelovecheskogo byitiya / Pod red..V.V.Znakova i Z.I.Ryabikinoy. – M.: Izd-vo «Institut psihologi RAN», 2005. – S.45 – 57.

14. Sotsial'no-psykholohichni zakonomirnosti stanovlennya ekonomichnoyi kul'tury molodi: monohrafiya / V.V. Moskalenko, O.V. Lavrenko, N.M. Dembyts'ka, I.K. Zubiashvili [ta in.]; za red. V.V. Moskalenko – K.: Pedagogichna dumka, 2015. – 405 s.
15. Sotsial'no-psykholohichni problemy stanovlennya sub'yekta ekonomichnoyi sotsializatsiyi: monohrafiya. /T.V. Hovorun, N.M. Dembyts'ka, I.K. Zubiashvili, L.M. Karamushka, O.V. Lavrenko, O.O. Mishchenko, V.V. Moskalenko, Yu.Zh. Shayhorodskyy./ Red. V.V. Moskalenko; Kirovohrad. 2012. – 205 c.
16. Tatenko V.O. Sub'yektno-vchynkova paradyhma v suchasnyy psykholohiyi // Lyudyna. Sub'yekt. Vchynok: Filosofs'ko-psykholohichni studiyi / Za zah.red.V.O.Tatenka. – K.: Lybid', 2006. – S.316-357.

Dembytska, N.M., Novosyadla, O.M. Theoretical and methodological approaches to the study of economic socialization of children in low-income families. The article discusses the basic theoretical and methodological approaches to the analysis of economic socialization of children in low-income families. The authors consider the socializing effect of family relations on the development of economic culture of children from the perspectives of cultural activity, structural-functional and subject-activity approaches and inter-subjective paradigm. For children, family relations are a sort of value matrix of attitudes to the economy, themselves and others as subjects of material and spiritual appropriation of economic benefits, that forms in their mind a generalized image of an economic human and forms the core of economic views and perceptions about family, themselves and others in relation to the attribution of economic benefits. The economic culture of the family influences children's choices of the strategies and techniques of economic benefits handling, which have been most frequently used by their parents.

Psychologically the low-income family status is considered as the family's awareness of their financial insolvency. The low-income families' economic culture is characterized by their strong orientations to a good education, an interesting and prestigious job, good family relationships, professionalism and sense of duty along with poor orientations to a change in their social class, to power, popularity and status, achievement, personal success, opportunities for self-realization. Besides, the low-income families have negative expectations, pessimism, low level of assertiveness, fear of the new, mistrust to others and to themselves, and the feeling of doom and fatalism. It is noted that the economic socialization of children in low-income families is fraught with dysfunctions and can lead to special effects which will be investigated in the follow-up search.

Keywords: economic socialization, subject, low-income family, culture of poverty, poverty, low-income status, financial self-sufficiency, individual property.

Відомості про авторів

Дембицька Наталія Миколаївна, кандидат психологічних наук старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Dembytska, N.M., PhD, leading researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S.Kostiuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: natalyde@ukr.net

Новосядла Олена Миколаївна, науковий кореспондент лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, заступник директора спеціалізованої школи № 274 з поглибленим вивченням іноземних мов м.Києва.

Novosyadla, O.M., PhD student, Laboratory of organizational and social psychology, G.S.Kostiuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine, deputy principal, specialized secondary school #274, Kyiv, Ukraine.

E-mail: nan75@ukr.net

УДК 316

Зубіашвілі І.К.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МОНЕТАРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Зубіашвілі І.К. Концептуальні основи вивчення монетарної соціалізації. У статті розглядаються основні історично сформовані підходи дослідження грошей як феномену соціалізації. В результаті теоретичного аналізу наукових джерел виявлена та обґрунтована соціально-психологічна роль грошей у розвитку монетарної соціалізації. Підкреслюється значна соціальна роль грошей у суспільстві, описуються соціальні значення, що містяться в грошах. Інститут грошей, виступаючи як одне із самих складних і багатофункціональних явищ, вимагає подальшого вивчення, що дозволить розкрити роль грошових відносин для будь-якого суспільства.

Ключові слова: гроші, цінність, монетарна соціалізація, функції грошей, психологія грошей, грошові відносини, теорії грошей, соціальна взаємодія.

Зубіашвілі І.К. Концептуальные основы изучения монетарной социализации. В статье рассматриваются основные исторически сформированные подходы исследования денег как феномена социализации. В результате теоретического анализа научных источников выявлена и обоснована социально-психологическая роль денег в развитии монетарной социализации. Подчеркивается значительная социальная роль денег в обществе, описываются социальные значения, содержащиеся в деньгах. Институт денег, выступая одним из самых сложных и многофункциональных явлений, требует дальнейшего изучения, что позволит раскрыть роль денежных отношений для любого общества.

Ключевые слова: деньги, ценность, монетарная социализация, функции денег, психология денег, денежные отношения, теории денег, социальное взаимодействие.